

Συνέδρια της Ελληνικής Επιστημονικής Ένωσης Τεχνολογιών Πληροφορίας & Επικοινωνιών στην Εκπαίδευση

Τόμ. 1 (2003)

2ο Συνέδριο Σύρου στις ΤΠΕ

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΑ Η ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ; ΤΠΕ & ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ: ΣΥΜΒΙΩΤΙΚΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΚΑΙ ΜΑΘΗΣΗΣ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ

Μαρία Ρεπούση , Αρμόδιος Τσιβάς

Βιβλιογραφική αναφορά:

Ρεπούση Μ., & Τσιβάς Α. (2025). Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΑ Η ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ; ΤΠΕ & ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ: ΣΥΜΒΙΩΤΙΚΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΚΑΙ ΜΑΘΗΣΗΣ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ . *Συνέδρια της Ελληνικής Επιστημονικής Ένωσης Τεχνολογιών Πληροφορίας & Επικοινωνιών στην Εκπαίδευση, 1*, 188–200. ανακτήθηκε από <https://eproceedings.epublishing.ekt.gr/index.php/cetpe/article/view/6867>

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΑ Η ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ; ΤΠΕ & ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ: ΣΥΜΒΙΩΤΙΚΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΚΑΙ ΜΑΘΗΣΗΣ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ

Ρεπούση Μαρία
Επίκουρη καθηγήτρια Π.Τ.Δ.Ε. του
Α.Π.Θ.
marrep@eled.auth.gr

Τσιβάς Αρμόδιος
Εκπαιδευτικός, Υπ. Διδάκτορας
Π.Τ.Δ.Ε. του Α.Π.Θ.
tsivas@spark.net.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η σύμπλευση των ΤΠΕ με την ιστορική διδασκαλία και μάθηση έχει δώσει αξιόλογα δείγματα κυρίως στη μεθοδολογική / διαδικαστική ιστορική γνώση: αναζήτηση, συγκέντρωση, διαχείριση, εξαγωγή συμπερασμάτων, επικοινωνία, διάχυση ψηφιακού περιεχομένου. Δεν συμβαίνει όμως το ίδιο και με την υποστήριξη του άλλου πόλου της ιστορικής κατανόησης, την εννοιολογική μάθηση που κρίνεται απαραίτητη στην ιστορία.

Η παρούσα εισήγηση σκιαγραφεί τις συμβιωτικές στρατηγικές που θα πρέπει να υιοθετηθούν, και αναφέρεται:

- *στους τρόπους συνομιλίας των ΤΠΕ με τις νέες μεθόδους διδασκαλίας και μάθησης της ιστορίας*
- *στα πλεονεκτήματα και τις δυσκολίες αυτής της συμβίωσης*
- *στα ηλεκτρονικά εργαλεία που επιλέγονται από την πλευρά των εκπαιδευτικών ως παραγωγών ιστορικού εκπαιδευτικού υλικού για τη δημιουργία εκπαιδευτικού λογισμικού και τη διάδοση ψηφιακού περιεχομένου*

Χώρος εφαρμογής του παραπάνω θεωρητικού σχήματος και εξαγωγής των αντίστοιχων πορισμάτων, το πλαίσιο του μαθήματος: «ΤΠΕ στη διδακτική της ιστορίας», με τη μορφή εργαστηρίου, στο Π.Τ.Δ.Ε. του Α.Π.Θ..

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: *διδακτική της ιστορίας, τοπική ιστορία, διερευνητική μάθηση, ιστορική σκέψη, ιστορική εκπαίδευση, ηλεκτρονικά εργαλεία*

ΟΙ ΒΑΣΙΚΕΣ ΠΑΡΑΔΟΧΕΣ

Οι λειτουργίες της πληροφορικής (λήψη, ψηφιοποίηση, μνήμη, επεξεργασία, προβολή) κατακλύζουν πλέον, όλες σχεδόν τις όψεις της σημερινής πραγματικότητας. Ο πολλαπλασιασμός των υπολογιστικών δικτύων και η συνεχής διόγκωση του διαδικτύου επιδρά πολλαπλά σε όλες τις ανθρώπινες δραστηριότητες. Η αποδοχή αυτής της πραγματικότητας υπερβαίνει το ζήτημα της χρησιμότητας του εργαλείου, και εστιάζει στην αξιοποίηση αυτής της μη ανατρέψιμης διαδικασίας πολιτιστικής δημιουργίας. (Lévy, 1999) Η αξιοποίηση αυτή προϋποθέτει μια σειρά από παραδοχές για τις ΤΠΕ και για την εκπαίδευση.

Η ΝΕΑ ΣΗΜΑΝΤΙΚΗ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Πυκνώνουν οι αναφορές για τον τρόπο που η σύγχρονη πραγματικότητα κατανοεί και χρησιμοποιεί το παρελθόν της, με έμφαση την ανάδειξη των αρνητικών όψεων της σχέσης παρόντος-παρελθόντος. (Loewen, 1995) Η αιτιότητα του φαινομένου αποδίδεται ανάμεσα σε άλλα στην αδυναμία των μεθόδων της ιστορικής εκπαίδευσης. (Bass & Rosenzweig, 1999)

Οι προσπάθειες ανανέωσης της σχολικής ιστορικής εκπαίδευσης σχετίζονται, όλο και περισσότερο, με την υιοθέτηση διδακτικών πρακτικών, οι οποίες γονιμοποιούν ευεργετικά για την ιστορική κατανόηση τα σύγχρονα ερευνητικά δεδομένα για τους τρόπους με τους οποίους οι μαθητές και οι μαθήτριες των σύγχρονων σχολείων μαθαίνουν ιστορία. (Stearns, Seixas & Wineburg, 2000), (Wineburg, 2001), (Moniot, 2002).

Το επιστημολογικό ενδιαφέρον της διδακτικής της ιστορίας, αναφορικά με μια συμβιωτική –περιεχομένων, μεθόδων και εννοιών – ιστορική γνώση σε συνδυασμό με τη μαθητοκεντρική στροφή της παιδαγωγικής θεωρίας, διαμορφώνει ένα νέο δυναμικό και διαρκώς ανανεούμενο παιδαγωγικό περιβάλλον διδασκαλίας και μάθησης στην ιστορία.

Στο γενικότερο πλαίσιο των μετασχηματισμών στο χώρο της ιστορικής μάθησης, η ιστορική κατανόηση αναδεικνύεται πρωταρχικός στόχος, ως αποτέλεσμα τόσο της γνώσης του περιεχομένου και των μεθόδων προσέγγισης, όσο και της εννοιολογικής μάθησης που επαναπραγματεύεται ευεργετικά παλαιές αντιθέσεις περιεχομένου και μεθόδων, γνώσεων και δεξιοτήτων, χρονολογικής και θεματικής ιστορίας, και δημιουργεί νέα ερωτήματα. (Cothman & Fines, 1971), (Ashby & Lee, 1987).

ΤΠΕ & ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΗ ΜΑΘΗΣΗ

Η οριζόντια ή κατά αντικείμενα ένταξη των ΤΠΕ στην εκπαιδευτική διαδικασία έχει συμβάλει στην αποσαφήνιση της σχέσης διδακτικών αντικειμένων και ΤΠΕ με όρους που χαρακτηρίζουν κάθε επιστημονικό πλαίσιο αναφοράς, λαμβάνοντας υπόψη το παιδαγωγικό πρόταγμα για την ένταξη του σχολείου σε αυθεντικές κοινωνικές πρακτικές. (Bennett & Scholes, 2001)

Οι πλέον ενδιαφέρουσες ιδέες, που έχουν προέλθει από την επιστήμη της πληροφορικής, για το χώρο της εκπαίδευσης είναι αυτή της αποτελεσματικής-διαδραστικής διαδικασίας (effective), καθώς και της διαδικαστικής (procedural) σκέψης. (Moursund, 2002) Η συνεισφορά των ΤΠΕ στη διαδικασία συνύφανσης διδασκαλίας και μάθησης είναι σημαντική. Η συνύφανση αυτή συνιστά εξάλλου ανεξάρτητο από τις ΤΠΕ πεδίο προβληματισμού στην εκπαίδευση.

Το τρίσημο σχήμα της εκπαιδευτικής διαδικασίας: διατύπωση ερωτημάτων – υλικό διαπραγμάτευσης, μελέτης – μέθοδοι και θεωρίες προσέγγισης αποτυπώνει τον παραπάνω προβληματισμό και αναδεικνύει το διερευνητικό χαρακτήρα της μάθησης που συναντάται πλέον με τις δυνατότητες τις οποίες οι ΤΠΕ προσφέρουν και αδρά αναφέρονται στα: Διανεμητική μάθηση, Πολυμεσικός χαρακτήρας των εφαρμογών, Αυθεντική και περίπλοκη διερεύνηση, Ανάπτυξη βασικού λογισμικού προσπέλασης γνωστικών δυσκολιών, Διαλογική - συνεργατική μάθηση, Εποικοδομητική μάθηση, Διαθεματικές προσεγγίσεις, Δημόσια απεύθυνση, Κριτική σκέψη: πλούσια

περιβάλλοντα πληροφοριών / διανοητικά εργαλεία για την επεξεργασία του πρωτογενούς υλικού / ανάγνωση και συγγραφή / ανάγνωση και συγγραφή σε περιβάλλοντα μη γραμμικά, με τη δυνατότητα διασυνδέσεων / συμμετοχή στη δημόσια σφαίρα ως συνομιλητές, ακροατές, συγγραφείς, Η οικολογία (χώρος, χρόνος) της εισόδου των ΤΠΕ, Τεχνολογικός αλφαριθμητισμός - Επαγγελματική μελλοντική αναγκαιότητα, Εξάλειψη των κοινωνικών διαφοροποιήσεων - διαφορετικών δυνατοτήτων (Bass, 1998), (Tardif, 1999), (Gilbert, 2003)

Θετικές συνεισφορές (Lee, 2001) αυτής της συμπίεσης των ΤΠΕ και της εκπαίδευσης, στην εμπέδωση της σχέσης διδασκαλίας και μάθησης, αναδεικνύονται τα παιδαγωγικά και μεθοδολογικά πλεονεκτήματα σε σχέση με τα παραδοσιακά σχήματα, όπως η επιλεκτικότητα και η συχνότητα επανάληψης διαδικασιών, η ισχυρότερη αίσθηση της διασυνδεσιμότητας, η κατανόηση της αιτιότητας, η κατάργηση των περιοριστικών συμβάσεων του χρόνου και του χώρου.

Η διάσταση του δημόσιου χαρακτήρα επικοινωνίας των αποτελεσμάτων μελέτης της τάξης στο περιβάλλον του δια-δικτύου, επιτρέπει την περαιτέρω και εις βάθος αλληλεπίδραση με «πραγματικό» κοινό και κάνει εφικτές τυχόν προσθήκες, αναθεωρήσεις. Η δημιουργία ανοικτού περιβάλλοντος κατάθεσης απόψεων - θέσεων αποτελεί προνομιακό χώρο ανάπτυξης διαλόγου, υποστηρίζοντας την άμεση επικοινωνία, διευρύνει το χώρο της παραδοσιακής τάξης και κινητοποιεί τους/τις συμμετέχοντες/χουσες στην ανάληψη περισσότερων και εντονότερων πρωτοβουλιών.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΓΝΩΣΗΣ & ΤΠΕ

Η σχέση της τεχνολογίας με την κοινότητα των ιστορικών είχε προηγηθεί κατά πολύ της αντίστοιχης εισαγωγής της στην ιστορική εκπαίδευση. Τα νέα ηλεκτρονικά εργαλεία και οι δυνατότητες αποθήκευσης και διαχείρισης μεγάλων σε όγκο δημογραφικών και οικονομικών δεδομένων, η ανάπτυξη προγραμμάτων στατιστικής ανάλυσης, έδωσαν νέα ώθηση, κατά τις δεκαετίες του '60 και '70, τόσο στην ιστορική έρευνα όσο και στην ιστορική συγγραφή. (Ρεπούση, 1999). Από τα μέσα της δεκαετίας του '80 και με την πολυμεσική διάσταση-υποστήριξη του υπολογιστή έρχονται στο φως εργασίες που χρησιμοποιούν γόνιμα τη νέα τεχνολογία με θετικά αποτελέσματα τόσο σε ποσοτικά όσο και σε ποιοτικά χαρακτηριστικά. (Davison, 1997)

Η αξιοποίηση του υπολογιστή στο μάθημα της ιστορίας στις ΗΠΑ συνδυάζεται με την επιβίωσή της ως ζωντανού και σύγχρονου διδακτικού αντικειμένου και την υιοθέτηση του «αριθμητισμού»(numeracy) ως ενός σημαντικού στοιχείου της εκπαίδευσης όσο και ο αλφαριθμητισμός(literacy), διαμορφώνοντας μια νέα δυναμική και αναστρέφοντας την αποκλειστική σχέση του «αριθμητισμού» με τις φυσικές επιστήμες. Στην βρετανική εκπαιδευτική πραγματικότητα η αντίστοιχη ένταξη του υπολογιστή τέθηκε στην υπόθεση της «νέας» ιστορίας, που υιοθετούσε τη μεθοδολογική σκευή και εννοιολογική δομή του αντίστοιχου επιστημονικού χώρου. (Ρεπούση, 1999)

Στα μέσα της δεκαετίας του '90 γίνεται στροφή του ενδιαφέροντος των κοινωνικών σπουδών στο χώρο του δια-δικτύου και ειδικότερα μέσω των νέων δυνατοτήτων που αρθρώνει το World Wide Web, και ακούγονται οι πρώτες φωνές για τη μεταφορά της εκπαιδευτικής διαδικασίας στο νέο αυτό χώρο που κατακλύζει κάθε

τομέα του επιστητού του σύγχρονου κόσμου. (Risinger, 1996), (Johnson & Rector 1997) Το δια-δίκτυο καθίσταται έτσι ο προνομιακός χώρος, που δημιουργεί τις συνθήκες αναζήτησης πληροφοριών, και προσφέρει τη δυνατότητα επεξεργασίας τους με τη συνδρομή νέων νοητικών εργαλείων. (Whitworth & Berson, 2003)

Το WWW θεωρείται χρυσή ευκαιρία για να καλυφθεί η μέχρι τότε απόσταση από την τεχνολογία και τη χρήση της όχι τόσο στην έρευνα, όσο στην εκπαιδευτική πράξη. Η εκκίνηση του νέου διαλόγου των κοινωνικών επιστημών με το χώρο της τεχνολογίας (Martorella, 1997) είχε σαν αποτέλεσμα να υπάρξουν, τόσο σε ακαδημαϊκό όσο και στον ευρύτερο εκπαιδευτικό χώρο, πολυάριθμοι και γόνιμοι ηλεκτρονικοί τόποι. (*http://...)

Η εισαγωγή του υπολογιστή αυτοπροσδιορίστηκε στο χώρο της ενεργητικής ιστορικής μάθησης, όπου περιεχόμενο και μέθοδος μάθησης αποτελούν κοινή αφετηρία προσέγγισης της γνωστικής διαδικασίας (Ρεπούση, 1999) και από πολύ νωρίς τονίστηκε ο χαρακτήρας αυτής της σχέσης μεταξύ διδακτικής της ιστορίας και των ΤΠΕ ως φυσικών συμμάχων. (Nichol, Briggs & Dean, 1987)

Η ιστορική σκέψη ως αποτέλεσμα της ενεργούς συμμετοχής των υποκειμένων της μάθησης αναφέρεται στο «κάνω ιστορία» (doing history) με τη διαχείριση ιστορικών τεκμηρίων (Kobrin, 1996), (Levstik & Barton, 2001). Οι σχετικές δραστηριότητες είναι ερευνητικού χαρακτήρα και αναφέρονται στην αναζήτηση, διαχείριση και επεξεργασία πρωτογενών ιστορικών πηγών, στην κατανόηση πιθανών διαφοροποιήσεων του ιστορικού υλικού, στην ανάλυση των πρωτογενών και δευτερογενών πηγών, στην ανάπτυξη του ενδιαφέροντος, και στην υποστήριξη του τρόπου που όλα αυτά εισάγονται στην ιστορική έρευνα, μελέτη και ερμηνεία. Το πρωτογενές ιστορικό υλικό «αισθητοποιεί» το ιστορικό παρελθόν και εισάγει στην πολυπλοκότητά του, επιτρέποντας την παρακολούθηση της σχέσης των ιστορικών τεκμηρίων με την οικοδόμηση ιστορικών και κοινωνικών ερμηνειών.

Οι πιο επιτυχείς εκπαιδευτικές χρήσεις της ψηφιακής τεχνολογίας στο χώρο των κοινωνικών σπουδών (Bass & Rosenzweig, 1999) περιγράφονται από:

Ερευνητική μάθηση με την αξιοποίηση πρωτογενών πηγών που προέρχονται από το δια-δίκτυο, βάσεις δεδομένων, cd-roms που συνδυάζουν την πλοήγηση σε πολυμεσικά περιβάλλοντα με την παράθεση κειμένων, εικόνων, ήχων, κινούμενων εικόνων, που συνοδεύονται από δραστηριότητες παρουσίασης και έρευνας. Η χρήση πηγών σε ηλεκτρονικό περιβάλλον ενθαρρύνει τους μαθητές/τριες να εστιάζουν στο τι αυτές σημαίνουν, στον τρόπο που σχετίζονται μεταξύ τους και όχι απλά απομνημονεύοντάς τες. Η αναζήτηση στο δια-δίκτυο ενθαρρύνει την ιστορική σκέψη για το παρελθόν, περισσότερο απ' ό,τι το σχολικό εγχειρίδιο. (Diem, 2000). Οι δυνατότητες των ηλεκτρονικών εργαλείων να αναπαριστούν ένα γνωστικό αντικείμενο, όχι απαραίτητα σε γραμμική-μονοδιάστατη σειρά, αλλά με τη δημιουργία πολλαπλών και διαφορετικών διασυνδέσεων-σχέσεων καθιστούν δυνατή τη συσώρευση της ιστορικής πληροφορίας και ενέχουν τη δυναμική της υποστήριξης των αιτιωδών σχέσεων. Η ύπαρξη περισσότερων της μιας αναπαράστασης του αυτού ιστορικού συμβάντος, φωτίζει διαφορετικές όψεις του θέματος και πολλές φορές αθέατες. Η *κειμενική* κυριαρχία τόσων χρόνων δίνει τη θέση της και σε άλλες μορφές ιστορικών πηγών που η χρήση τους δεν είναι ούτε εύκολη αλλά ούτε και ευνόητη. Η πολυμορφία των αναπαραστάσεων ενός ιστορικού θέματος αμβλύνει τις γενικεύσεις

που πιθανόν υιοθετούνται, και αναγνωρίζεται η πολλαπλότητα του ίδιου του παρελθόντος και των υλικών που το κάνουν επισκέψιμο. Η ευκολότερη και αυξανόμενη πρόσβαση των ιστορικών πηγών ενθαρρύνει όλο και περισσότερους, από τη δεκαετία του '90 και μετά, να συμμετέχουν σε αυτή την κατεύθυνση ψηφιοποιώντας πρωτογενές ιστορικό υλικό. Σημεία που χρήζουν ιδιαίτερης προσοχής είναι ζητήματα αξιοπιστίας και αυθεντικότητας του υλικού, ο τρόπος παράθεσής του, η τυχόν δυσκολία πρόσβασης, το διαφορετικό επίπεδο δεξιοτήτων της τάξης, η τυχόν αποθάρρυνση από τις συμβατικές μεθόδους αναζήτησης (βιβλιοθήκες), αν και έχει παρατηρηθεί το αντίθετο αποτέλεσμα καθώς ενθαρρύνεται η περαιτέρω εμβάθυνση, αναζήτηση και ενασχόληση. (Keiper, Harwood & Larson, 2000)

Οι ΤΠΕ στην ιστορική εκπαίδευση έχουν επίσης, λειτουργήσει γεφυρώνοντας το χάσμα μεταξύ ανάγνωσης –επεξεργασίας των πηγών- και συγγραφής -κατάθεσης των ιστορικών συμπερασμάτων(historical accounts)- μέσω on-line διά-δρασης, αφήνοντας χώρο και χρόνο για την ανάπτυξη διαλόγου και μάθησης, και συνδέοντας τον αλφαριθμητισμό με επιστημονική και διεπιστημονική ερευνητική εργασία. Ενθαρρύνουν την απομάκρυνση από την αφηγηματική παρουσίαση και την εισαγωγή σε απευθείας διερεύνηση. Προσφέρουν οπτικό αλφαριθμητισμό. Υποβοηθούν στην κατανόηση της πολυπλοκότητας και του βάθους κατά την ιστορική ανάλυση. Επιτρέπουν τη διατύπωση νέων ιστορικών ερωτημάτων. (Weis, 2001)

ΖΗΤΟΥΜΕΝΑ ΤΗΣ ΣΥΜΒΙΩΣΗΣ ΤΠΕ & ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΕΚΠ/ΣΗΣ

Η σύμπλευση των ΤΠΕ με την ιστορική διδασκαλία και μάθηση έχει δώσει αξιόλογα δείγματα κυρίως στη μεθοδολογική / διαδικαστική ιστορική γνώση: αναζήτηση, συγκέντρωση, διαχείριση, εξαγωγή συμπερασμάτων, επικοινωνία, διάχυση ψηφιακού περιεχομένου. Ζητούμενο παραμένει ωστόσο η κατανόηση της συμβολής των ΤΠΕ στη μαθησιακή διαδικασία ερευνώντας τόσο την ποσοτική όσο και την ποιοτική διάσταση αυτής της συνεισφοράς. (Diem, 2000), (Berson, 1996), (Mason et al., 2000) (Mills, 2000), (Bennett & Scholes, 2001), (Ρεπούση, 2001), (Burton-Vernon, et al, 2003)

Ζητούμενο παραμένει επίσης η υποστήριξη και του άλλου πόλου της ιστορικής κατανόησης, της εννοιολογικής μάθησης. Νέες μελέτες για τους τρόπους επεξεργασίας-διαχείρισης των ιστορικών πηγών στο ηλεκτρονικό περιβάλλον καταδεικνύουν το δρόμο για τη δημιουργία κατάλληλων λογισμικών που ενσωματώνουν τα ήδη γνωστά ηλεκτρονικά εργαλεία(αναζήτηση, επεξεργασία κειμένου, εικόνας, διαχείριση βάσεων δεδομένων, παρουσιάσεις, κατασκευή πολυμεσικών και δια-δικτυακών εφαρμογών) αλλά και νέα που υποβοηθούν στην ιστορική ερμηνεία και κατανόηση, και διαμεσολαβούν υποστηρικτικά για την κατανόηση των ιστορικών εννοιών. (Britt, Perfetti, Van Dyke & Gabrys, 2000) Το δια-δίκτυο και σ' αυτή την περίπτωση κερδίζει συνεχώς έδαφος, καθώς η διαδραστικότητα που παρέχει(όταν αυτό συμβαίνει) ξεπερνά την αντίστοιχη, ήδη πεπερασμένη των εφαρμογών σε cd-rom.

Τέλος, ζητούμενο είναι ακόμη η συνεισφορά της χρήσης των ΤΠΕ στην καλλιέργεια κριτικών δεξιοτήτων των υποψηφίων εκπαιδευτικών. Η συνένωση των νέων τεχνολογιών με τις κοινωνικές σπουδές θα πρέπει να υφίσταται στην προοπτική διαμόρφωσης ενεργών πολιτών με αναπτυγμένη κριτική σκέψη, και όχι τόσο

ενημερωμένων και καταρτισμένων σε υπολογιστικές δεξιότητες, που θα παραλείπουν τη δυναμική ενσωμάτωση αυτών των τεχνολογιών στην καθημερινή πρακτική διδασκαλίας και μάθησης.

ΤΠΕ & ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ

Η ενθάρρυνση για την εισαγωγή των ΤΠΕ στην εκπαιδευτική πρακτική, αφετηρία της οφείλει να έχει την εκπαίδευση των εκπαιδευτικών όχι μόνο στις απαραίτητες υπολογιστικές δεξιότητες, αλλά κυρίως στην αξιοποίηση αυτών των δεξιοτήτων, ώστε να εξυπηρετούνται οι διδακτικοί και κοινωνικοί στόχοι ανά διδακτικό αντικείμενο.

Σ' αυτή την κατεύθυνση η εκπαίδευση των (υποψηφίων) εκπαιδευτικών καθίσταται σημαντικός μοχλός διαμόρφωσης νέων στάσεων και καλλιέργειας δεξιοτήτων απαραίτητων για τη δημιουργία μιας νέας αντίληψης, που δεν αναφέρεται μόνο σε στοιχεία πληροφορικού αλφαριθμητισμού, αλλά καθιστά ορατή τη διαδικασία εισαγωγής με κριτικό τρόπο. (Stetson & Bagwell, 1999), (Cantu, 2000), (White, 1999) Η υποστήριξη των εκπαιδευτικών στη χρήση των ΤΠΕ υποβοηθά άμεσα την αντίστοιχη προσπάθεια των μαθητών/τριών (Wright, Wilson, Gordon & Stallworth, 2002). Οι ευκαιρίες των (υποψηφίων) εκπαιδευτικών για χρήση των ΤΠΕ στο περιβάλλον της τάξης ενδυναμώνει την κατανόηση του πώς οι τεχνολογίες αυτές αναδεικνύουν όψεις της διδακτικής και μαθησιακής διαδικασίας με μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα για περισσότερους/ περισσότερες. (Balli & Diggs, 1996), (Gilbert, 2003)

Κλειδί της διαδικασίας ο/η εκπαιδευτικός αναγνωρίζοντας τις δυνατότητες των ΤΠΕ στην επίλυση προβλημάτων και την υπέρβαση των μαθησιακών αδιεξόδων που δημιουργούνται κατά την απόκτηση της ιστορικής γνώσης. (Wineburg, 1994), (Keiper, Harwood & Larson, 2000)

Η συμμετοχή των υποψηφίων εκπαιδευτικών στο σχεδιασμό και τη δημιουργία ηλεκτρονικών εφαρμογών στο μάθημα της ιστορίας, αποτελεί ασφαλιστική δικλείδα ώστε οι εκπαιδευτικές αυτές πρακτικές να επηρεάσουν τη μετέπειτα στάση τους στην τάξη.

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΥ

Χώρος εφαρμογής του παραπάνω θεωρητικού σχήματος και εξαγωγής των αντίστοιχων πορισμάτων, αποτελεί από το 1994 το πλαίσιο του μαθήματος: «ΤΠΕ στη διδακτική της ιστορίας», με τη μορφή εργαστηρίου, στο Π.Τ.Δ.Ε. του Α.Π.Θ..

Στην παρούσα εισήγηση εντάσσεται δείγμα εργασίας που προέρχεται από την τοπική ιστορία και συγκεκριμένα: «Η Θεσσαλονίκη στα τέλη του 19^{ου} και τις αρχές του 20ού αιώνα». Η ερευνητική εργασία αναφέρεται στη μελέτη της τοπικής ιστορίας της Θεσσαλονίκης (Repousi, 2001), σε μια σημαντική περίοδο της πόλης όπου μεγάλοι μετασχηματισμοί εμφανίστηκαν και άλλαξαν τη φυσιογνωμία της.

Το θέμα, το ιστορικό υλικό αλλά και οι μέθοδοι ανάλυσης και επεξεργασίας των ιστορικών πηγών αποτέλεσαν τα κριτήρια επιλογής του καταλληλότερου σε κάθε περίπτωση ηλεκτρονικού εργαλείου για τη διαχείριση και επεξεργασία των ιστορικών πηγών και την επικοινωνία των αποτελεσμάτων της μελέτης-εργασίας, ως πιθανά

παραδείγματα που μπορούν να λειτουργήσουν πολλαπλασιαστικά με την ευρύτερη εκπαιδευτική κοινότητα. (<http://www.eled.auth.gr/historia/index.htm>)

Για την υλοποίηση των παραπάνω δε χρησιμοποιήθηκε εξειδικευμένο ιστορικό ή εκπαιδευτικό λογισμικό (Γκίκα, 2002), (Δημαράκη, 2002), αλλά έγινε χρήση «απλού» διαδεδομένου λογισμικού που αποτελεί αντικείμενο πραγμάτευσης αντίστοιχων μαθημάτων πληροφορικής των παιδαγωγικών τμημάτων, όπως προγράμματα: επεξεργασίας κειμένου, εικόνας, στατιστικών φύλλων, παρουσιάσεων, διαχείρισης βάσεων δεδομένων, κατασκευής ιστοσελίδων.

Κάθε ομάδα εργασίας κινήθηκε στη συλλογή του απαραίτητου ιστορικού υλικού για την υποστήριξη του θέματός της στη βάση των κριτηρίων πολυμορφίας των ιστορικών πηγών, της πολυ-υποκειμενικότητας και καταγραφής περισσότερων οπτικών γωνιών, της παιδαγωγικής συμβατότητάς τους ανάλογα με το κοινό απεύθυνσης, αλλά και των ειδικών παραμέτρων, που κάθε θέμα αναδεικνύει (πολιτική, κοινωνική, οικονομική... ιστορία).

Μετά την ερευνητική εργασία των ομάδων σε παραδοσιακές και ηλεκτρονικές βιβλιοθήκες και το δια-δίκτυο συγκεντρώθηκε αρκετό υλικό σε έντυπη και λιγότερο σε ηλεκτρονική μορφή, καθώς παραμένουν λιγότες οι ιστοσελίδες που παρέχουν ιστορικό υλικό και ιδίως όταν πρόκειται για την τοπική ιστορία. Το πρώτο βήμα ήταν η ψηφιοποίηση του έντυπου υλικού με τη χρήση προγράμματος αυτόματης αναγνώρισης γραπτού κειμένου για τις γραπτές πηγές, και προγράμματος επεξεργασίας εικόνας για την ψηφιοποίηση και επεξεργασία των οπτικών ντοκουμέντων. Επίσης χρησιμοποιήθηκε επεξεργαστής κειμένου για τις περιπτώσεις κειμένων που ήταν δύσκολη ή χρονοβόρα η απευθείας ψηφιοποίηση τους.

Η αποθήκευση αυτού του μεγάλου σε όγκο υλικό έδινε τη δυνατότητα χρήσης του από όλες τις ομάδες εργασίας στη βάση του ιστορικού τους ερωτήματος και τις ανάγκες του κάθε ηλεκτρονικού εργαλείου. Για τη διαχείριση των ιστορικών πηγών και την επεξεργασία τους στη διαδικασία διαμόρφωσής τους σε εκπαιδευτικό υλικό αξιοποιήθηκαν τα παρακάτω προγράμματα:

Επεξεργαστής κειμένου (Word) ως εργαλείο επεξεργασίας και διαχείρισης ιστορικών πληροφοριών, οργάνωσης και παρουσίασης των συμπερασμάτων μελέτης. Με τη χρήση του έγινε δυνατή η επιλογή αποσπασμάτων, η υπογράμμιση με διαφορετικούς τρόπους, η κατασκευή πινάκων απομονώνοντας και οργανώνοντας το γραπτό κείμενο στις απαιτήσεις του ιστορικού ερωτήματος. (Haydn, 2000), (Gardner, 1998), (Chandler, 2000)

Πρόγραμμα διαχείρισης βάσεων δεδομένων (Access) ως εργαλείο αποθήκευσης και οργάνωσης του μεγάλου όγκου των πληροφοριών που συγκεντρώθηκαν. Το περιβάλλον που δημιουργήθηκε επέτρεψε την εύρεση και απεικόνιση δεδομένων γρήγορα και με διαφορετικούς τρόπους, τη συνόψιση, τη μεταφορά δεδομένων σε άλλο πρόγραμμα, τη δημιουργία πινάκων, γραφικών και τέλος με την πολυμεσική συμβατότητά τους καθίσταται εφικτή η διαχείριση όλης της δυνατής πολυμορφίας των ιστορικών πηγών (κείμενο, εικόνα, ήχος). Η δυνατότητα επιλογής (φιλτράρισμα, ερώτημα) μεταξύ του όγκου πληροφοριών κατά περίπτωση, υποστήριξε τη διατύπωση πολλών ιστορικών ερωτημάτων. (Lewis & Lloyd-Jones, 1996), (Ρεπούση & Τσιβάς, 1999) (Gardner, 1998)

Πρόγραμμα επεξεργασίας ποσοτικών δεδομένων(Excel) ως εργαλείο που επέτρεψε την ταξινόμηση πληροφοριών, τον υπολογισμό συντελεστών, τη συγκριτική μελέτη διαφορετικών παραγόντων, τη δημιουργία γραφικών απεικονίσεων, τη μεταφορά των αναλύσεων και απεικονίσεων σε άλλες εφαρμογές. (Lewis & Lloyd-Jones, 1996)

Πρόγραμμα ηλεκτρονικών παρουσιάσεων(PowerPoint) ως εργαλείο που επέτρεψε την οργάνωση και αναπαράσταση ιστορικών φαινομένων και υποστήριξε την παραγωγή του απαραίτητου υποστηρικτικού εκπαιδευτικού υλικού (Τσιβάς, 2001). Ως εκπαιδευτικό υλικό περιγράφεται το σύνολο των υλικών που είναι απαραίτητα για τη λειτουργία της τάξης ως ενός εν δυνάμει εργαστηρίου ιστορίας, που ερευνά, μελετά και επεξεργάζεται ιστορικές πηγές, και αναφέρεται στη διαμόρφωση περιβάλλοντος εργασίας της τάξης, την οργάνωση των ιστορικών πληροφοριών, τη διασύνδεση πληροφοριών με άλλες όχι με γραμμικό τρόπο, την ανάδειξη της πολυμορφίας των ιστορικών πηγών και τη μεταφορά των πληροφοριών μιας πηγής σε άλλη μορφή(κείμενο –χάρτης, χάρτης – πίνακας, κείμενο-εικόνα, κ.ά).

Πρόγραμμα κατασκευής ιστοσελίδων(FrontPage) παρείχε τη δυνατότητα οργάνωσης του ιστορικού υλικού σε ηλεκτρονικό περιβάλλον με την κατάταξη των υπο-ενοτήτων –θεμάτων σε διαφορετικές ιστοσελίδες, τη δημιουργία των μεταξύ τους συνδέσεων, και διασυνδέσεων με άλλους ηλεκτρονικούς τόπους, καθώς και το σχεδιασμό δραστηριοτήτων για τη διαχείριση των ιστορικών πηγών σε ηλεκτρονική ή σε γραπτή εκδοχή και επέτρεψε την άμεση παρουσίαση και τη διάχυση εκπαιδευτικού υλικού.

Με τη χρήση των παραπάνω προγραμμάτων σχεδιάστηκαν και δημιουργήθηκαν οι παρακάτω εφαρμογές:

Βάση δεδομένων με θέμα τη δημογραφική εξέλιξη της πόλης στα τέλη του 19^{ου} και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Η βάση οργάνωσε το ιστορικό υλικό με τρεις διαφορετικούς τρόπους, σύμφωνα με τη μορφή της πηγής (γραπτές, οπτικά ντοκουμέντα, χάρτες-σχεδιαγράμματα, στατιστικοί πίνακες, πολυμέσα), κατά θεματικά πεδία (Πληθυσμιακή σύνθεση, Συννοικισμοί, Προέλευση, Ασχολίες, Εκπαίδευση, Ενδυμασία, Συνήθειες) και κατά χρονική περίοδο-δεκαετία(1870-1880, 1881-1890, 1891-1900, 1901-1910, 1911-1920, 1921-1930). Επίσης σε κάθε επιμέρους εμφάνιση των ιστορικών πηγών παρατέθηκαν και άλλα πεδία-κατηγορίες (π.χ. στις γραπτές πηγές: υπότιτλος, βιβλιογραφική παραπομπή, το είδος της πηγής -πρωτογενής, δευτερογενής- σημειώσεις). Η αναζήτηση του ιστορικού υλικού γίνεται ή με την επιλογή κάποιου ήδη έτοιμου ερωτήματος ή τη δυνατότητα αυτόματου και πολλαπλού φιλτραρίσματος. Παρέχεται επίσης η δυνατότητα εύκολης πλοήγησης με τη δημιουργία φορμών, η χρήση σημειωματάριου, και η αυτόματη εκτύπωση.

Παραγωγή εκπαιδευτικού υλικού με ηλεκτρονικά **Φύλλα παρουσίασης** για το θέμα δημογραφική εξέλιξη της πόλης στα τέλη του 19ου και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Παρουσιάστηκαν ιστορικές πηγές (γραπτά και οπτικά ντοκουμέντα, χάρτες και τοπογραφικά, στατιστικοί πίνακες) με τη χρήση υποτίτλων, βιβλιογραφικών παραπομπών και διαμορφώθηκαν στο περιβάλλον του ηλεκτρονικού εργαλείου. Αναπτύχθηκαν στατιστικοί πίνακες πληθυσμιακής σύνθεσης ανά δεκαετία και εθνοτική ομάδα, Έγινε δυνατή η παρουσίαση της εξέλιξης του σχεδίου πόλεως ανά

δεκαετία. Ενσωματώθηκαν πολιτικοί και εθνολογικοί χάρτες της ευρύτερης περιοχής της πόλης (Μακεδονία, βαλκανική). Σελίδες για τις συνοικίες (αγορά, ελληνικές, εβραϊκές, τουρκικές) και την ανάδειξη κάθε μιας σε τοπογραφικό χάρτη της πόλης. Σελίδες για τις συνήθειες και την ενδυμασία των διαφορετικών εθνοτικών ομάδων (Ελληνες, Τούρκοι, Εβραίοι, Αρμένιοι, Φράγκοι, προσφυγικός πληθυσμός). Δημιουργήθηκε γλωσσάρι όρων και εννοιών κατά αλφαβητική σειρά. Έγινε πολλαπλή αναπαράσταση χώρων – μνημείων (π.χ. Περιοχή Καμάρας-Ροτόντα). Σχεδιάστηκε περιήγηση στην *παλιά Θεσσαλονίκη* με δυνατότητα εντοπισμού και απεικόνισης των σημαντικότερων περιοχών, συνοικιών, κτηρίων...

Κατασκευή ιστοσελίδων

Ηλεκτρονικές σελίδες (I) με θέμα τη δημογραφική εξέλιξη της πόλης στα τέλη του 19ου και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Η οργάνωση του ιστορικού υλικού έγινε κατά θεματικές ενότητες (Πληθυσμιακή σύνθεση – Συνοικισμοί – Προέλευση – Ενδυμασία – Ασχολίες – Συνήθειες – Εκπαίδευση) με ιστορικές πηγές που οργανώθηκαν στη βάση της μορφής τους (γραπτές, οπτικά ντοκουμέντα, στατιστικοί πίνακες, χάρτες – σχεδιαγράμματα). Επίσης σελίδα για τους ιστορικούς τόπους της πόλης με επιμέρους στοιχεία για τα σημαντικά μνημεία, για τα μουσεία με χρήσιμες πληροφορίες και μικρό οδηγό για κάθε ένα, και για τις βυζαντινές εκκλησίες. Χρονολόγιο της περιόδου με εγγραφές που ξεφεύγουν από την πολιτική και στρατιωτική ιστορία του παρελθόντος. Επίσης συνδέσεις με χώρους μελέτης και έρευνας της τοπικής ιστορίας της πόλης (Βιβλιοθήκες, μουσεία, οργανισμούς, ...)

Ηλεκτρονικές σελίδες (II) με θέμα «Ιστορία της πόλης της Θεσσαλονίκης, 1870-1920» Η οργάνωση του υλικού έγινε κατά θεματικές ενότητες: Πληθυσμιακή σύνθεση, Μεγάλα εκσυγχρονιστικά έργα, Εκπαίδευση, Επαγγέλματα – Ασχολίες, Καθημερινή ζωή, Πολιτιστική κίνηση, Τύπος – Έντυπα. Ειδικότερα:

Πληθυσμιακή σύνθεση: Πληθυσμιακή σύνθεση ανά δεκαετία (1870-1880, 1881-1890, 1891-1900, 1901-1910, 1911-1920), Συνολική διαπραγμάτευση της πληθυσμιακής σύνθεσης κατά την περίοδο 1870-1920, Εθνοτικές ομάδες (Ελληνες, Εβραίοι, Μουσουλμάνοι, Αρμένιοι, Φράγκοι, Τσιγγάνοι, Βούλγαροι και εντοπισμούς τους κατά συνοικία), Βιβλιογραφία

Μεγάλα εκσυγχρονιστικά έργα: Έργα υποδομής (πολεοδομία, ύδρευση της πόλης, η πυρκαγιά του 1917, η πόλη που δεν αλλάζει, νεκροταφεία), Εξωραϊστικά έργα, Συγκοινωνίες, Κτήρια (γενικά, Δημόσια κτήρια, εργοστάσια, κατοικία), Χρονολόγιο, Βιβλιογραφία

Εκπαίδευση: Σχολεία (Γενικά στοιχεία, Ελληνικά Εβραϊκά, Μουσουλμανικά, Γαλλικά, Ιταλικά, Γερμανικά, Σερβικά, Βουλγαρικά, Ρουμανικά, Αρμένικα), Εκπαιδευτικοί, Μαθητές-Μαθήτριες, Προγράμματα σπουδών, Προφορική μαρτυρία (συνέντευξη), Χρονολόγιο, Βιβλιογραφία

Επαγγέλματα – Ασχολίες: Επαγγέλματα, Επαγγέλματα και ασχολίες - συσχετίσεις, Λεξιλόγιο όρων, Βιβλιογραφία

Καθημερινή ζωή: Διατροφή (τρόφιμα καταστήματα, συνταγές, διαφημίσεις), Ενδυμασία (αναφορά κατά εθνοτική ομάδα), Σκηνές καθημερινής ζωής, Συνήθειες (Γιορτές, έθιμα, διασκέδαση, κατά εθνοτική ομάδα), Βιβλιογραφία

Πολιτιστική κίνηση: Μουσική, Θέατρο (Θεατρική ιστορία της Θεσσαλονίκης, Τα θέατρα, Χρονολόγιο θεατρικών παραστάσεων 1875-1920), Εικαστικά,

Λογοτεχνία(Ποίηση, Πεζογραφία, Περιοδικά), Κινηματογράφος, Πολιτιστικός Χάρτης(θέατρα - κινηματογράφοι), Βιβλιογραφία

Τύπος – Έντυπα: Εφημερίδες(Κατάλογος Ελληνόγλωσσων Εφημερίδων, Παρουσίαση των ξενόγλωσσων εφημερίδων ανά εθνοτική ομάδα), Άνθρωποι του Τύπου, Χρονολόγιο, Διασωθέντα φύλλα(Γενικά, Διασωθέντα φύλλα στη Δημοτική Βιβλιοθήκη της πόλης), Βιβλιογραφία

Με τη χρήση των παραπάνω ηλεκτρονικών εργαλείων αναπτύχθηκαν δεξιότητες τόσο για το ηλεκτρονικό περιβάλλον, όσο και για την κατανόηση και την πρακτική εφαρμογή της ιστορικής μεθόδου. Ειδικότερα έγιναν εφικτά :

- **Η αναζήτηση του ιστορικού υλικού:** Χώροι αναζήτησης: βιβλιοθήκες, διαδίκτυο, πολυμεσικοί τίτλοι
- **Κατανόηση των κριτηρίων αναζήτησης :** Το ιστορικό ερώτημα / Η πολυμορφία των ιστορικών πηγών / Η αναγκαιότητα υποστήριξης πολλαπλών οπτικών γωνιών του παρελθόντος / Η παιδαγωγική συμβατότητα του υλικού
- **Η διαχείριση των ιστορικών πηγών:** Ψηφιοποίηση / Μορφοποίηση / Καταχώρηση - αποθήκευση / Ταξινόμηση
- **Επεξεργασία των ιστορικών πηγών:** Παραγωγή εκπαιδευτικού υλικού / Πολλαπλές αναπαραστάσεις / Διασυνδεσιμότητα
- **Δυνατότητες διδακτικής αξιοποίησης:** Διάχυση ψηφιακού υλικού / επεξεργασία ιστ. πηγών / δημιουργία δραστηριοτήτων / διατύπωση ιστ. ερωτημάτων

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Ashby, R., Lee, P. (1987), Discussing the evidence, *Teaching History* 48, 13-17.
2. Balli, S., Diggs, L. (1996), Learning to teach with technology: A pilot project with pre-service teachers, *Educational Technology*, 36(1), 56-61.
3. Bass, R. (1998), Engines of Inquiry: Teaching, Technology, and Learner-Centered Approaches to Culture & History:
<http://www.georgetown.edu/crossroads/guide/engines.html>
4. Bass, R., Rosenzweig, R. (1999), Rewiring the History and Social Studies Classroom: Needs, Frameworks, Dangers, and Proposals:
<http://chnm.gmu.edu/assets/historyessays/e2/rewiring1.html>
5. Bennett, L., Scholes, R. (2001), Goals and attitudes related to technology use in a Social Studies method course, *Contemporary Issues in Technology and Teacher Education*, 1 (3):
<http://www.citejournal.org/vol1/iss3/currentissues/socialstudies/article1.htm>
6. Berson, M.J. (1996), Effectiveness of computer technology in the social studies: A review of the literature, *Journal of Research on Computing in Education*, 28(4), 486-499.
7. Berson, M.J. (2000), Rethinking research and pedagogy in the social studies: The creation of caring connections through technology and advocacy. *Theory & Research in Social Education*, 28(1), 121-131.
8. Britt, M.A., Perfetti, A.Ch., Van Dyke, A.J., Gabrys, G. (2000), The Sourcer's Apprentice: A tool for document-Supported History Instruction, in Stearns, N. P., Seixas, P., Wineburg, S., *Knowing, teaching, and learning history: national and*

- international perspectives*, 437-470, New York: New York University Press. (Sourcer's Apprentice <http://www.pitt.edu/~sourcers>)
9. Burton-Vernon, O., Binnington I., Herr, F.D., Cheney, M. (2003), *Historians Face the E-Future: Findings from the Carnegie Scholar Survey on Computer Mediated Learning Environments*:
<http://www.theaha.org/perspectives/issues/2003/0301/0301not3.cfm>
  10. Cantu, A. (2000), *Technology Integration in Pre-Service History Teacher Education*, *JAH C* 3(2): <http://mcel.pacificu.edu/JAHC/JAHCIII2/K12/cantu.htm>
  11. Chandler, M. (2000), *ICT activities in history*, Oxford: Heinemann.
  12. Coltham, J.G., Fines, J. (1971), *Educational objectives the study of history*, London: Historical Association.
  13. Davison, G. (1997), *History and Hypertext*, Department of History, Monash University, <http://www.jcu.edu.au/aff/history/articles/davison.htm>
  14. Diem, R.A. (2000), *Can it make a difference? Technology and the social studies*, *Theory & Research in Social Education*, 28(4), 493-501.
  15. Gardner, D. (1998), *Using ICT in history: a teacher's resource guide*, Cheltenham: Stanley Thornes.
  16. Gilbert, W.S. (2003), *Why Bother?*, *The Teaching Learning and Technology TLT Group*: <http://www.tltgroup.org/gilbert/WhyBotherWorkshopTasks.htm>
  17. Haydn, T. (2000), *Information and communications technology in the history classroom*, in Arthur, J., Phillips, R. (Eds.), *Issues in history teaching*, 98-112, New York: Routledge.
  18. Johnson, C., Rector, J. (1997), *The Internet ten: Using the Internet to meet social studies curriculum standards*, *Social Education*, 61(3), 167-169.
  19. Keiper, T., Harwood, A., Larson, B.E. (2000), *Preservice teacher's perceptions of infusing computer technology into social studies instruction*, *Theory & Research in Social Education*, 28(4), 566-579.
  20. Kobrin, D. (1996), *Beyond the Textbook: Teaching History Using Documents and Primary Sources*, Portsmouth, NH.
  21. Lee, K.J. (2001), *Pre-service Social Studies Teachers' "Reckoning" with Historical Interpretations and Controversy Arising from the use of Digital Historical Resources*, *JAH C* 4(2):
<http://mcel.pacificu.edu/JAHC/JAHCIV2/ARTICLES/lee/leeindex.html>
  22. Levstik, L.S., Barton, K. (2001), *Doing history: Investigating with children in elementary and middle schools*, Mahwah N.J: Lawrence Erlbaum Associates.
  23. Lévy, P. (1999), *Δυνητική πραγματικότητα. Η φιλοσοφία του πολιτισμού και του κυβερνοχώρου*, Αθήνα: Κριτική.
  24. Lewis, M.J., Lloyd-Jones, R. (1996), *Using Computer in History. A practical guide*, London: Routledge.
  25. Loewen, W.J. (1995), *Lies My Teacher Told Me: Everything Your American History Textbook Got Wrong*, New York.
  26. Martorella, P.H. (1997), *Technology and social studies - or: Which way to the sleeping giant?* *Theory and Research in Social Education*, 25(4), 511-514.

27. Mason, C.L., Berson, M.J., Diem, R., Hicks, D., Lee, J., Dralle, T. (2000), Guidelines for using technology to prepare social studies teachers, *Contemporary Issues in Technology and Teacher Education*, 1(10), 107-116.
28. Mills, T.K. (2000), For Better or Worse? The Marriage of the Web and Classroom, *JAH*, 3(2):
<http://mcel.pacificu.edu/JAHC/JAHCIII2/ARTICLES/kelly/kelly.html>
29. Moniot, H. (2002), Διδακτική ης ιστορίας, Αθήνα: Μεταίχμιο.
30. Moursund, M. (2002), Information and communications technology in education: A personal perspective, *Contemporary Issues in Technology and Teacher Education* 2(2): <http://www.citejournal.org/vol2/iss2/seminal/article2.cfm>
31. Nichol, J., Briggs, J., Dean, J. (1987), Computing, History Teaching and the Curriculum, in Portal C. (Ed.), *The History Curriculum for Teachers*, 220-228, London: The Falmer Press.
32. Repousi, M. (2001), Learning by doing History: Electronic Environment and Historical Experiences. Local History Research Project in Higher Education, 2nd International Conference on *Technology in Teaching and Learning in Higher Education*, 265-272, Samos.
33. Risinger, C.F. (1996), Webbing the social studies: Using Internet and World Wide Web resources in social studies instruction, *Social Education*, 60(2), 111-112.
34. Stearns, P., Seixas, P., Wineburg, S. (Eds.), (2000), *Knowing, teaching, and learning history: national and international perspectives*, New York: New York University Press.
35. Stetson, R., Bagwell, T. (1999), Technology and Teacher Preparation: An Oxymoron? *Journal of Technology and Teacher Education* 7(2), 141-152.
36. Tardif, J. (1999), The challenges of the information and communication technologies facing history teaching, Strasbourg: Council of Europe.
37. Weis, T. (2001), Evaluating Websites for History Teachers: Using History Matters in a Graduate Seminar, Millersville University, Millersville, Pennsylvania Published in *The History Teacher*:
<http://chnm.gmu.edu/assets/historyessays/e2/evaluatingp.html>
38. White, C. (1999), It's Not Another New Thing: Technology as a Transformative Innovation for Social Studies Teacher Education, *Journal of Technology and Teacher Education* 7(3),
39. Whitworth, S.A., Berson, M.J. (2003), Computer technology in the social studies: An examination of the effectiveness literature (1996-2001). *Contemporary Issues in Technology and Teacher Education* 2(4):
<http://www.citejournal.org/vol2/iss4/socialstudies/article1.cfm>
40. Wineburg, S. (1994), The Cognitive Representation of Historical Texts, in Leinhardt G., Beck, I. L., Stanton C., (Eds.), *Teaching and Learning in History*, 85-135, Hillsdale N.J.: Lawrence Erlbaum Associates.
41. Wineburg, S. (2001), Historical thinking and other unnatural acts. Charting the future of teaching the past, Philadelphia: Temple University Press.
42. Wright, V. H., Wilson, E. K., Gordon, W., Stallworth, J. B. (2002), Master technology teacher: A partnership between preservice and inservice teachers and

- Teacher Educators, *Contemporary Issues in Technology and Teacher Education*, 2(3): <http://www.citejournal.org/vol2/iss3/currentpractice/article1.cfm>
43. Γκίκα, Ε. (2002), Σχεδιασμός εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων (σεναρίων) για το μάθημα της Ιστορίας με τη χρήση εργαλείων των νέων τεχνολογιών: Μεθοδολογικές προσεγγίσεις, στο Κυνηγός Χ., Δημαράκη Β. Ευ. (Επιμ.), *Νοητικά εργαλεία και πληροφοριακά μέσα. Παιδαγωγική αξιοποίηση της Σύγχρονης Τεχνολογίας για τη μετεξέλιξη της εκπαιδευτικής πρακτικής*, 350-368, Αθήνα: Καστανιώτης.
44. Δημαράκη, Β.Ευ. (2002), Δυναμικές αναπαραστάσεις για τη διερευνητική μάθηση στην ιστορία, στο Κυνηγός Χ., Δημαράκη Β. Ευ. (Επιμ.), *Νοητικά εργαλεία και πληροφοριακά μέσα. Παιδαγωγική αξιοποίηση της Σύγχρονης Τεχνολογίας για τη μετεξέλιξη της εκπαιδευτικής πρακτικής*, 369-392, Αθήνα: Καστανιώτης.
45. Ρεπούση, Μ. (1999), Νέες προσεγγίσεις στη διδασκαλία της ιστορίας: η περίπτωση της εκπαιδευτικής τεχνολογίας, *Σεμινάριο 21, Πανελλήνια Ένωση Φιλολόγων*, 244-267.
46. Ρεπούση, Μ. (2001), Η ιστορική εκπαίδευση των δασκάλων: ζητούμενα και προτάσεις, Π.Τ.Δ.Ε. του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου, *Ο Δάσκαλος του 21^{ου} αιώνα στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, 65-74, Αλεξανδρούπολη.
47. Ρεπούση, Μ., Τσιβάς, Α. (1999), Το μάθημα της ιστορίας στο περιβάλλον του υπολογιστή. Η διαχείριση μιας βάσης δεδομένων, *Πανελλήνιο Συνέδριο Πληροφορική & Εκπαίδευση*, 311-322, Ιωάννινα.
48. Τσιβάς, Α. (2001), Ο εκπαιδευτικός ως παραγωγός εκπαιδευτικού υλικού. Ένα παράδειγμα για τη διδασκαλία της ιστορίας στο πρωτοβάθμιο σχολείο, Π.Τ.Δ.Ε. του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου, *Ο Δάσκαλος του 21^{ου} αιώνα στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, 342-352, Αλεξανδρούπολη.

<http://historymatters.gmu.edu> / <http://www.dohistory.org> /
<http://www.l.fhw.gr/chronos/gr> <http://memory.loc.gov/ammem/ndlpedu/index.html> /
<http://www.historyguide.org/index.html> / <http://www.spartacus.schoolnet.co.uk> /
http://www.vcdh.virginia.edu/milman_heinecke.html / <http://www.pitt.edu/~sourcers>